

WPROWADZENIE

31 sierpnia 2020 roku obchodzono w Polsce uroczyste czterdziestą rocznicę powstania Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”. W latach 1980–1981 należało do niego prawie 10 milionów Polaków. Był on nie tylko związkiem zawodowym, lecz także największym od zakończenia drugiej wojny światowej ruchem społecznym. Pomimo wprowadzenia stanu wojennego przez gen. Jaruzelskiego i delegalizacji tej organizacji przez reżim komunistyczny nadal prowadziła ona konspiracyjną działalność, której celem było odzyskanie przez Polskę niepodległości. Dzięki „Solidarności” w 1989 roku upadł system komunistyczny w Polsce, a później także w Europie Środkowej i Wschodniej.

Przygotowanie przez Oddział Stołeczny PTTK w Warszawie przy współpracy z Regionem Mazowsze NSZZ „Solidarność” tej odznaki turystyczno-krajoznawczej jest pierwszym tego typu przedsięwzięciem w Polsce. Na mapie atrakcji turystycznych Warszawy przybyło co najmniej 150 miejsc na trwałe związanych z działalnością „Solidarności” i jej walką o wolną Polskę, prowadzoną legalnie, a później w konspiracji w latach 1981–1989. Odznaka ta łączy zdobywanie wiedzy o losach tej wyjątkowej w historii Polski organizacji z poznawaniem najciekawszych miejsc związanych z historią Warszawy. Jej zdobycie sprawi satysfakcję zarówno mieszkańcom Warszawy i Mazowsza, jak i poszukiwaczom przygód z całej Polski.

Oddział IPN w Warszawie pragnie podziękować Oddziałowi Stołecznemu PTTK i NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze za zaproszenie do współpracy przy realizacji tego wyjątkowego projektu.

dr Dariusz Gałaszewski, IPN

Warszawa, 23 sierpnia 2021 r.

REGULAMIN

Postanowienia ogólne

1. Oddział Stołeczny Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Warszawie wspólnie z NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze ustanawiają Odznakę Turystyczno-Krajoznawczą „NSZZ Solidarność – Warszawskie ślady”.
2. Ze względu na rangę i znaczenie Solidarności w najnowszej historii Polski patronat nad Odznaką obejmuje Instytut Pamięci Narodowej – Oddział w Warszawie.
3. Celem odznaki jest popularyzacja wśród turystów, a zwłaszcza młodzieży szkolnej wiedzy związanej z powstaniem i funkcjonowaniem „Solidarności”, zwłaszcza w okresie lat 1980-1989.
Istotny i godny uwagi jest fakt, że „Solidarność” była największym ruchem społeczno-politycznym w PRL.
4. Odznakę można zdobywać równoległe z innymi odznakami turystycznymi i krajoznawczymi PTTK.
5. Odznaka jest jednostopniowa.
6. Odznaka ma charakter stały i nie podlega ograniczeniom czasowym.
7. Integralną częścią regulaminu jest załącznik z wykazem miejsc i obiektów związanych z działalnością „Solidarności” na terenie Warszawy w okresie 1980-1989.

Warunki zdobywania odznaki

1. Odznakę może zdobyć każdy, kto ukończył 10 lat i spełnił warunki określone niniejszym regulaminem.
2. Czas zdobywania odznaki jest dowolny.
3. Odznaka może być zdobywana podczas indywidualnych i zbiorowych wędrowek po Warszawie oraz innych wycieczek, np. kolarskich, motorowych, autokarowych.
4. Zwiedzenie każdego obiektu powinno być udokumentowane odpowiednim wpisem w książeczce turystyki kwalifikowanej lub samodzielnie prowadzonym dzienniczku („kronice wycieczek”).

5. W przypadku wycieczek zbiorowych wymagany jest podpis osoby prowadzącej wycieczkę, np. przewodnika PTTK, przodownika turystyki pieszej PTTK, kierownika wycieczki szkolnej, przedstawiciela Regionu Mazowsze „Solidarność”.
6. W przypadku wycieczek indywidualnych turysta powinien potwierdzić fakt zwiedzenia danego obiektu pieczętą lub w inny sposób np. wykonanie zdjęcia, rysunku, własnego opisu obiektu.
7. Kronika wycieczki jest własnością zdobywającego i podlega zwrotowi.
8. Wykaz obiektów zawarty jest w załączniku do niniejszego regulaminu.
9. Warunkiem zdobycia odznaki jest zwiedzenie minimum 25 miejsc lub obiektów wybranych z załącznika – położonych na terenie co najmniej pięciu dzielnic.

Weryfikacja

1. Weryfikacji odznaki dokonuje Referat Weryfikacyjny Komisji Turystyki Pieszej Oddziału Stołecznego PTTK w Warszawie na podstawie książeczki lub kroniki zawierającej potwierdzenie spełnienia warunków dla tej odznaki.
2. Książeczki lub kroniki należy składać osobiście lub nadsyłać na adres: Oddział Stołeczny PTTK im. Aleksandra Janowskiego, ul. Kopernika 30 pok. 522 (V p.), 00-336 Warszawa, tel. 22 635 27 52.
3. W wyżej wymienionym miejscu będzie można nabyć odznaki.
4. Turyści przesyłający książeczkę na podany adres drogą pocztową załączają zaadresowaną kopertę ze znaczkiem pocztowym na przesyłkę zwrotną. Odznakę można otrzymać pocztą – koszt odznaki i przesyłki pokrywa kupujący.

Postanowienia końcowe

1. Interpretacja niniejszego Regulaminu należy wyłącznie do Zespołu Weryfikującego Oddziału Stołecznego PTTK w Warszawie.
2. Regulamin został zatwierdzony przez:
 - Zarząd Oddziału Stołecznego PTTK
 - Zarząd Regionu Mazowsze NSZZ „Solidarność”

3. Regulamin odznaki wchodzi w życie z dniem 31 VIII 2021 r.
4. Oddział Stołeczny PTTK oraz Region Mazowsze „Solidarność” nie ponoszą odpowiedzialności za żadne szkody wynikłe podczas zdobywania odznaki.
5. Turysta, który zdobył odznakę otrzyma dodatkowo pamiątkową legitymację – dyplom.
6. Wzór książeczki („kroniki wycieczki”) z przykładowymi wpisami:

Lp.	Data wycieczki	Poz. wg załącznika	Ulica, nazwa obiektu, opis	Potwierdzenie
1	Poz. 26	ul. Szpitalna 5 (Śródmieście) Pierwsza siedziba Regionu Mazowsze „S”	
2	Poz. 32	ul. Batorego 14 (Mokotów) Pomnik „Tygodnika Solidarność”	
3	Poz. 55	ul. Grójecka 19/25 (Ochota) Miejsce nadania pierwszej audycji podziemnego radia „S”	

Warszawa, sierpień 2021 r.

Pomysł odznaki oraz regulamin opracował Jan Piwnik
Projekt graficzny odznaki wykonał Włodzimierz Majdewicz

ZAŁĄCZNIK (WYKAZ OBIEKTÓW)

I. 1980–1981

Warszawskie bastiony „Solidarności”

1. ul. Traktorzystów 10 – ZM „Ursus”

21 VIII 1980 r. powstaje Robotniczy Komitet Strajkowy Solidarności ze strajkującymi na Wybrzeżu. Na wiecu Zbigniew Bujak odczytał zgromadzonym robotnikom 21 postulatów ze Stoczni Gdańskiej. Komitet Strajkowy z „Ursusa” działał do podpisania porozumień gdańskich 31 VIII 1980 r.

4 IX 1980 r. przedstawiciele warszawskich zakładów pracy zebrali się w ZM „Ursus” i powołali Międzyzakładowy Komitet Założycielski Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Mazowsze” (MKZ „Mazowsze”).

We wrześniu 1980 r. do „Solidarności” należało już 80% pracowników „Ursusa”, a pierwszym przewodniczącym NSZZ „Solidarność” został Zbigniew Janas.

2. ul. Kasprowicza 132 – Huta Warszawa

28 VIII 1980 r. w Hucie rozpoczął się strajk z inicjatywy grupy pracowników z Walcowni z Sewerynem Jaworskim na czele. Odczytany został „Apel wolnych związków zawodowych”. Strajk w Hucie zakończył się w nocy z 31 VIII na 1 IX 1980 (strajkowało 10 tys. ludzi).

31 VIII 1980 r. za zgodą prymasa Stefana Wyszyńskiego ksiądz Jerzy Popiełuszko odprawił na terenie zakładu mszę świętą dla strajkujących robotników.

We wrześniu 1980 r. członkami NSZZ „Solidarność” było 70% pracowników Huty, a pierwszym przewodniczącym „Solidarności” został Andrzej Szymański.

3. ul. Jagiellońska 88 – Fabryka Samochodów Osobowych

6 IX 1980 r. struktury „Solidarności” w FSO były organizowane m.in. przez Bogdana Lewandowskiego i Jerzego Dynera.

We wrześniu 1980 r. do „Solidarności” należało ponad 84% pracowników FSO, a przewodniczącym Fabrycznego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność” został Maciej Madeyski. Wraz z Edwardem Głowackim reprezentował on FSO w strukturach Regionu Mazowsze. Pełnomocnictwo dla obu działaczy zostało cofnięte 23 X 1980 r.

Przewodniczącym „Solidarności” został Tadeusz Witczak, a jego zastępcami Andrzej Moroz i Andrzej Puścian.

4. ul. Młynarska 2 / róg ul. Wolskiej – Zajezdnia Tramwajowa Wola d. Miejskich Zakładów Komunikacyjnych (MZK)

W połowie września 1980 r. w Zakładzie Wola odbyło się spotkanie przedstawicieli wszystkich 22 zakładów MZK.

Utworzona została Międzyzakładowa Komisja Związkowa NSZZ „Solidarność” – MZK Warszawa.

We wrześniu 1980 r. członkami NSZZ „Solidarność” było 60% załogi (ponad 6000 pracowników MZK).

We wrześniu 1980 r. przewodniczącym Komitetu Założycielskiego Solidarności w dyrekcji MZK w Warszawie został Zbigniew Knap, który był odpowiedzialny za nawiązanie łączności między strukturami „Solidarności” we wszystkich jednostkach oraz zajezdniach. Od listopada 1980 r. Zbigniew Knap był członkiem MKZ Regionu Mazowsze w MZK.

5. ul. Obozowa 43 – Miejskie Zakłady Oczyszczania (MPO)

W poszczególnych zakładach MPO struktury nowych związków powstawały od września 1980 r. Dopiero w grudniu 1980 r. podczas Walnego Zebrania Delegatów została powołana Międzyzakładowa Komisja Związkowa NSZZ „Solidarność”. Przewodniczącym MKZ został Władysław Nicerski, który pełnił tę funkcję do 13 XII 1981 r. Do Związku należało 3500 członków, czyli 75% pracowników MPO.

6. ul. Konstruktorska 12A – „Mostostal” Warszawa

We wrześniu 1980 r. struktury „Solidarności” w WPKS i UP „Mostostal” były organizowane przez Jana Janowskiego, Leszka Krzysztonia, Jerzego

Miszczaka i Piotra Walczaka. Związek zrzeszał w tym przedsiębiorstwie 95% załogi liczącej wówczas 2300 pracowników.

7. ul. Kasprzaka 29/31 – Fabryka Wyrobów Precyzyjnych im. gen. Świerczewskiego

W końcu września 1980 r. do NSZZ „Solidarność” należało ok. 90% załogi Zakładów Świerczewskiego.

8. Kasprzaka 18/20 – Zakłady Radiowe im. Marcina Kasprzaka

W końcu września 1980 r. do NSZZ „Solidarność” należało ok. 50% pracowników.

9. pl. Starynkiewicza 5 – Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji (MPWiK)

We wrześniu 1980 r. w MPWiK powstał Komitet Założycielski NSZZ „Solidarność”, którego pierwszym przewodniczącym został Marek Kołnierzak. Do „Solidarności” przystąpiło ok. 70% pracowników MPWiK.

10. ul. Fort Wola 22 – Zakłady Mechaniczne im. Marcelego Nowotki

We wrześniu 1980 r. do „Solidarności” wstąpiło ok. 85% pracowników. W okresie wrzesień 1980 – grudzień 1981 r. przewodniczącym Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” w Zakładach im. Nowotki był Eugeniusz Garal.

11. ul. Grochowska 306/308 – Wytwórnia Sprzętu Komunikacyjnego PZL (WSK PZL)

We wrześniu 1980 r. do NSZZ „Solidarność” należało ok. 80% załogi.

12. ul. Grochowska 341 – Zakłady Wytwórcze Urządzeń Telefonicznych (ZWUT)

Założycielką NSZZ „Solidarność” we wrześniu 1980 r. w ZWUT była Alina Cybula-Borowińska.

W 1981 r. Przewodniczącą Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” w ZWUT była Hanna Jakóbowska.

Na ścianie budynku Osiedla „Sonata” przy ul. Grochowskiej 341 na Kamionku umieszczona jest tablica upamiętniająca fabrykę ZWUT, d. „Dzwonkowa”, która istniała w tym miejscu w latach 1918–1993. Była to pierwsza państwowa fabryka II Rzeczypospolitej.

13. ul. Karolkowa 32/44 – Zakłady Wytwórcze Lamp Elektronowych im. Róży Luksemburg

We wrześniu 1980 r. 80% załogi Róży Luksemburg wypisało się ze starego związku zawodowego i wstąpiło do „Solidarności”.

14. Al. Jerozolimskie 184b – Miejskie Przedsiębiorstwo Taksówkowe

We wrześniu 1980 r. członkami NSZZ „Solidarność” było 90% załogi (2100 pracowników MPT). Pierwszym Przewodniczącym „Solidarności” w MPT był Dominik Tyburski.

15. pl. Politechniki 1 – Politechnika Warszawska

27 IX 1980 r. istniało 59 Komitetów Założycielskich Samorządnego i Niezależnego Związku Zawodowego Politechniki Warszawskiej zrzeszających ok. 4200 członków.

W dniach 28–30 IX 1980 r. odbył się Zjazd Założycielski Delegatów NSZZ „Solidarność” w Politechnice Warszawskiej podczas którego uchwalono przystąpienie nowej struktury związkowej do NSZZ „Solidarność”. Przewodniczącym „Solidarności” na Politechnice Warszawskiej został Andrzej Smirnow.

16. ul. Krakowskie Przedmieście 26/28 – Uniwersytet Warszawski

a. 15 X 1980 r. powstał Komitet Założycielski NSZZ „Solidarność” Uniwersytetu Warszawskiego. Do nowej organizacji przystąpiło 75% ogółu pracowników Uniwersytetu Warszawskiego. (W 1980 r. Uniwersytet zatrudniał ok. 6000 osób).

20 XII 1980 r. wybrano pierwszą Komisję Zakładową „Solidarności” Uniwersytetu Warszawskiego, a jej przewodniczącym został Maciej Geller.

b. 8 III 1981 r. z inicjatywy NSZZ „Solidarność” i Niezależnego Zrzeszenia Studentów odsłonięto na ścianie budynku Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych pamiątkową tablicę „Ulotka” upamiętniającą studentów domagających się wolności słowa w marcu 1968 r. Autorami „Ulotki” byli studenci, pracownicy UW i robotnicy Warszawy.

17. ul. Rakowiecka 26/30 – Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

12 X 1980 r. w SGGW odbył się Zjazd Założycielski NSZZ „Solidarność”, w którym uczestniczyło 122 delegatów z 20 Kół Założycielskich, repre-

zientujących 1607 członków założycieli. Wybrano też Tymczasową Komisję Zakładową.

13 XII 1980 r. do „Solidarności” należało 2275 osób, tj. 85% ogółu pracowników SGGW zrzeszonych w 25 kołach. Przewodniczącym Komisji Zakładowej „Solidarności” został Szczepan Marczyński.

18. ul. Nowy Świat 72 – Pałac Staszica (PAN) – siedziba sekretariatu „Sieci” struktur poziomych „S”

14 IV 1981 w Gdańsku powstała sieć organizacji zakładowych NSZZ „Solidarność”, czyli pozastatutowa struktura pozioma skupiająca organizacje „S” z 18 wiodących zakładów pracy. Region Mazowsze był reprezentowany przez ZM „Ursus”.

Funkcję sekretariatu „Sieci” pełnił Sekretariat Ogólnopolskiej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność” PAN.

Punkty informacyjno-konsultacyjne

19. ul. Bednarska 9 (na parterze domu jest restauracja Pod Retmanem)

2 IX 1980 r. w tym budynku, w mieszkaniu Zofii Banieckiej, Antoni Macierewicz zorganizował punkt konsultacyjny dla nowych związków zawodowych, a od 4 IX 1980 r. oficjalnie punkt informacyjny NSZZ „Mazowsze”.

20. ul. Okólnik 11 – neoklasycystyczna kamienica z 1912 r.

We wrześniu 1980 r. w tym domu w mieszkaniu prywatnym został zorganizowany punkt informacyjno-konsultacyjny dla tworzących się nowych związków.

21. ul. Hoża 42 – kamienica z 1895 r.

6 IX 1980 r. w tym domu w mieszkaniu Urszuli Kurmanowskiej rozpoczęła działalność MKZ „Mazowsze”.

20 IX 1980 r. Prezydium MKZ „Mazowsze” podjęło decyzję o przekształceniu się w NSZZ „Solidarność”.

Pierwszy statut dla Związku „Mazowsze” napisali Jan Olszewski, Wiesław Chrzanowski oraz Andrzej Grabiński.

22. ul. Kopernika 34 – Klub Inteligencji Katolickiej

Na ścianie domu znajduje się tablica pamiątkowa informująca, że w tym budynku, w siedzibie KIK-u w okresie IX–X.1980 r. tworzyły się pierwsze struktury Regionu Mazowsze NSZZ „Solidarność”.

9 IX 1980 r. w lokalu KIK założono punkt konsultacyjny dla nowych związków, nie tylko z Warszawy, ale z całej Polski.

Przy ul. Kopernika odbyło się wiele zebrań Komitetu Założycielskiego NSZZ Mazowsza, jako organizator odznaczył się Henryk Wujec.

Przed budynkiem znajduje się popiersie Tadeusza Mazowieckiego – pierwszego premiera III RP.

23. ul. Górnośląska 20 – b. siedziba Towarzystwa Wolnej Wszechnicy Polskiej

We wrześniu 1980 r. w siedzibie Towarzystwa założono punkt informacyjny dla nauczycieli. Udzielano tam głównie pomocy prawnej dla przedstawicieli szkół, w których chciano zakładać nowe związki zawodowe. Punktem konsultacyjnym kierowała Anna Sucheni-Grabowska.

Różne obiekty

24. ul. Czackiego 3/5 – Naczelna Organizacja Techniczna (NOT)

Na początku września 1980 r. środowisko warszawskiej inteligencji świata nauki, techniki i oświaty postanowiło – jako jedyne oprócz robotników – stworzyć własny branżowy związek zawodowy.

10 IX 1980 r. w siedzibie NOT-u na I Walnym Zjeździe Delegatów powstał NSZZ Pracowników Nauki, Techniki i Oświaty (NSZZ PNTiO) zwany popularnie „dziewięcioliterowcem”.

25. pl. Teatralny – Teatr Narodowy

13 X 1980 r. w siedzibie teatru odbył się II Walny Zjazd Delegatów NSZZ PNTiO. Na Zjeździe podjęto uchwałę o rozwiązaniu Związku i przejściu jego członków do „Solidarności” Regionu Mazowsze.

Z chwilą samorozwiązania się NSZZ PNTiO do Regionu Mazowsze „Solidarność” weszło 199 zorganizowanych kół z 18 910 członków.

26. ul. Szpitalna 5 – kamienica z 1880 r.

Na ścianie domu znajduje się tablica upamiętniająca pierwszą siedzibę Regionu Mazowsze „Solidarność”.

9 X 1980 r. ukazał się tutaj pierwszy numer „Niezależności” – organu NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze.

27. Al. Jerozolimskie 27

Pod tym adresem mieściły się niektóre agendy Regionu Mazowsze „Solidarność” przeniesione z ul. Szpitalnej, tj. Biuro Interwencyjne, Ośrodek Badań Społecznych i Biuro Informacyjne z teleksami. Od 6 I 1981 r. zaczęła tutaj wychodzić gazeta codzienna „Wiadomości Dnia” – pismo Regionu Mazowsze „Solidarność”.

28. al. gen. Świerczewskiego 127 (obecnie al. Solidarności)

10 XI 1980 r. w gmachu sądów warszawskich Sąd Najwyższy zarejestrował statut NSZZ „Solidarność”.

29. ul. Traktorzystów (Ursus)

a. ul. Traktorzystów 14 – DK „ARSUS”

26 XI 1980 r. w związku z aresztowaniem Jana Naroźniaka i Piotra Sapęły do tego budynku do czasu ich uwolnienia przeniósł się Zarząd Regionu Mazowsze NSZZ „Solidarność”.

b. ul. Traktorzystów 20

Na lewo od portierni stał budynek (obecnie wyburzony), do którego w marcu 1981 r. przeniesiono siedzibę Regionu Mazowsze „Solidarność” na czas planowanego strajku generalnego po wydarzeniach bydgoskich.

30. ul. Krakowskie Przedmieście 34 – kościół ss. Wizytek

Na placyku przed kościołem znajduje się pomnik prymasa Stefana Wyszyńskiego. Kardynał Wyszyński jednoznacznie popierał starania polskich robotników i rolników o utworzenie wielkiego wolnego związku zawodowego. W 1980 r. prymas Stefan Wyszyński skierował w swoim przemówieniu do NSZZ „Solidarność” Regionu Mazowsze m.in. następujące słowa: „Solidarność przetrząła kręgosłup dyktatury monopolistycznej, powiem inaczej – monopolistycznej, błędnej interpretacji socjalizmu”.

31. ul. Miodowa 17/19 – Pałac Arcybiskupi

W tym XVIII-wiecznym pałacu 6 II 1981 r. delegacja „Solidarności” Rolników Indywidualnych z Janem Kułajem na czele została przyjęta

przez prymasa Stefana Wyszyńskiego, który podkreślił, że prawo rolników do swobodnego zrzeszania się zgodnie z ich wolą i potrzebami jest prawem naturalnym.

12 V 1981 r. Sąd Wojewódzki w Warszawie zarejestrował NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność”. Pierwszym przewodniczącym Związku został Jan Kułaj.

32. ul. Batorego 14 (na skraju Pola Mokotowskiego)

Pomnik „Tygodnika Solidarność”, który jest historycznym pomnikiem wolności słowa. Pierwszy numer „Tygodnika Solidarność” ukazał się w Warszawie 3 IV 1981 r. pod redakcją Tadeusza Mazowieckiego.

33. ul. Mokotowska 25 – Pałacyk Cukrowników z 1877 r.

W tym XIX-wiecznym pałacyku w latach 1980–1981 mieścił się Ośrodek Szkoleniowy „Solidarności”. Ośrodek dysponował także samochodem, który woził prelegentów do zakładów pracy na terenie Warszawy i Mazowsza.

34. ul. Zagórna 1 – Hotel „Solec”

W latach 1980–1981 „Hotel Solec” był miejscem spotkań i narad działaczy „Solidarności” z różnych stron Polski; był to punkt kontaktowy działaczy związkowych.

W 2006 r. ten obiekt został zlikwidowany. Obecnie pod tym adresem znajduje się Hotel Ibis Budget Warszawa Centrum.

35. plac Politechniki – Politechnika Warszawska (miejsce obrad WZD)

27 VI 1981 r. podczas I Walnego Zjazdu Delegatów Regionu Mazowsze „Solidarność” na przewodniczącego Zarządu Regionu wybrano Zbigniewa Bujaka.

5–6 XII 1981 r. obradowało II Walne Zebranie Delegatów Regionu Mazowsze „Solidarność”. Uchwalono m.in. przeprowadzenie 17 XII 1981 r. wiecu protestacyjnego w centrum Warszawy.

36. rondo Romana Dmowskiego (skrzyżowanie ul. Marszałkowskiej i Al. Jerozolimskich)

3–5 VIII 1981 r. przeprowadzono blokadę ronda. Zorganizowany przez NSZZ „Solidarność” manifestacyjny przejazd kolumny samochodów

MZK, MPO i innych pojazdów przez śródmieście Warszawy został zablokowany przez MO na rondzie przy hotelu „Forum” i przerodził się w 3-dniową demonstrację. Kolumna samochodów zjechała z ronda dopiero 5 VIII 1981 r., po 2-godzinnym strajku powszechnym całego Regionu „Solidarność”.

37. ul. Krakowskie Przedmieście 3 – kościół św. Krzyża

21 IX 1980 r. odprawiono tu pierwszą mszę świętą transmitowaną odąd co niedziela przez Polskie Radio. Było to ważne wydarzenie dla świadomości społecznej Polaków.

38. ul. Słowackiego 52/54 – Szkoła Główna Służby Pożarniczej

Przy wejściu do gmachu uczelni są zawieszane dwie tablice pamiątkowe: pierwsza upamiętnia strajk okupacyjny studentów ówczesnej Wyższej Oficerskiej Szkoły Pożarnictwa (WOSP) w okresie 25 XI – 2 XII 1981 r., druga poświęcona jest poświęcona ks. Jerzemu Popiełuszcze.

39. ul. Mokotowska 16/18

W ścianie budynku wmurowana jest tablica upamiętniająca historyczną siedzibę Regionu Mazowsze NSZZ „Solidarność”. Region zajmował tę siedzibę przy ul. Mokotowskiej od kwietnia 1981 r. do 13 XII 1981 r. 13 XII 1981 r. o godz. 0.05 ok. 300 funkcjonariuszy ZOMO wybiło toporami drzwi frontowe i wdarło się do pomieszczeń biurowych Związku.

40. Strajki okupacyjne przeciwko wprowadzeniu stanu wojennego:

W ZM „Ursus” 14 XII 1981 r. zastrajkowało ok. 1000 pracowników, w ciągu dnia liczba ich zmalała o połowę. W nocy z 14/15 XII 1981 r. oddziały ZOMO spacyfikowały zakład i strajk upadł.

W Hucie „Warszawa” strajkowało ok. 500 osób. Po wkroczeniu do huty sił ZOMO w nocy z 14/15 XII 1981 r. strajk upadł.

W FSO strajk ok. 2000 pracowników został spacyfikowany przez ZOMO dzień później, tj. z 15/16 XII 1981 r.

W fabryce ZWUT 14 XII 1981 r. ok. 500 osób przystąpiło do strajku okupacyjnego, który siły ZOMO spacyfikowały następnego dnia, tj. 15 XII 1981 r. ZOMO spacyfikowało również protest pracowników Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego (ul. Rakowiecka 26/30) i protest w siedzibie PAN w Pałacu Staszica (ul. Nowy Świat 72).

W grudniu 1981 r. w Warszawie zmilitaryzowano 24 zakłady pracy, nad którymi nadzór przejęli komisarze wojskowi.

41. ul. Wilcza 43 – Dawna siedziba Komisariatu MO

Ten Komisariat Milicji Obywatelskiej był miejscem, gdzie zwożono internowanych działaczy „Solidarności” w nocy z 12 na 13 grudnia 1981 r.

42. ul. Piwna 9/11 – kościół św. Marcina

Na ścianie kościoła wmurowana jest tablica upamiętniająca Prymasowski Komitet Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom. Komitet był społeczno-kościelną instytucją charytatywną, powołaną pod patronatem prymasa Józefa Glempa. 17 XII 1981 r. w reakcji na internowanie działaczy politycznych po wprowadzeniu stanu wojennego. Komitetem kierował bp. Władysław Miziołek.

II. 1982–1988

43. ul. Hozjusza 2 (Żoliborz) – kościół św. Stanisława Kostki

17 I 1982 r. ks. Jerzy Popiełuszko odprawił pierwszą w stanie wojennym mszę św. w intencji Ojczyzny. Od następnego miesiąca odprawił msze św. za ojczyznę regularnie w każdą ostatnią niedzielę miesiąca. (Pierwszą mszę za ojczyznę zainicjował 26 X 1980 r. proboszcz żoliborskiej parafii ks. Teofil Bogucki).

Kościół św. Stanisława Kostki był miejscem spotkań działaczy podziemnej „Solidarności”.

Na terenie kościoła znajduje się grób, pomnik, dzwon „Jerzy” oraz Muzeum im. ks. Jerzego Popiełuszki.

44. ul. gen. Sosnkowskiego 34 (Ursus) – kościół św. Józefa

W latach 80. w tym kościele były odprawiane msze święte za ojczyznę. W okresie 1983–1985 współorganizatorką mszy za ojczyznę była Maria Dłużewska – działaczka Solidarności Walczącej i redaktorka Radia „Solidarność”.

45. ul. Fosa 1 (Ursynów) – kościół św. Katarzyny

W środku kościoła po lewej stronie znajduje się tablica upamiętniająca kapelanów „Solidarności”, na której są nazwiska 35 kapłanów pełniących w latach 1980–1989 posługę duszpasterską dla „Solidarności”.

Są wśród nich m.in. dwaj księża męczennicy: Jerzy Popiełuszko i Stanisław Suchowolec, a także biskupi – seniorzy: abp Ignacy Tokarczuk, Edward Frankowski, Edward Materski.

Podziemne struktury NSZZ „Solidarność”

46. Tajne struktury ogólnokrajowe i regionalne

a. ul. Forteczna 1 (Żoliborz)

22 IV 1982 r. w willi aktorki Lucyny Winnickiej utworzona została Tymczasowa Komisja Koordynacyjna „Solidarność”. TTK tworzyli: Zbigniew Bujak (Region Mazowsze), Władysław Frasyniuk (Region Dolny Śląsk), Bogdan Lis (Region Gdańsk) Władysław Hardek (Region Małopolska).

TTK był podziemnym organem koordynującym działalność regionalnych struktur zdelegalizowanej „Solidarności” w stanie wojennym (w tym RKW Mazowsze).

TTK działała w niezmienionym składzie przez 5 i pół roku do 25 X 1987 r., kiedy to w Gdańsku powołano jednolite 9-osobowe kierownictwo związku pod nazwą Krajowa Komisja Wykonawcza NSZZ „Solidarność” (KKW). Na czele KKW „Solidarność” stanął Lech Wałęsa.

b. Regionalny Komitet Wykonawczy Solidarności Regionu Mazowsze (RKW)

RKW powstał w Warszawie 8 V 1982 r., a w jego skład weszli: Zbigniew Bujak, Zbigniew Janas, Wiktor Kulerski i Zbigniew Romaszewski. Biuro RKW prowadziła Ewa Kulik. Komitet działał w ramach TTK, a podziemnym organem RKW był „Tygodnik Mazowsze”.

c. Struktury podziemne w Regionie

Były znacznie bardziej rozbudowane niż w innych regionach. Jedynie Mazowsze dysponowało tak specyficznymi strukturami, jak Grupy Oporu „Solidarni” i „Armenia”.

Grupy Oporu „Solidarni” zajmowały się akcjami ulotkowymi,

malowaniem napisów na murach, przygotowywaniem manifestacji itp. Szefem struktury był Teodor Klincewicz.

„Armenia” organizowała produkcję urządzeń radiowych, a od 1983 r. kierowała też zapleczem organizacyjnym Radia „Solidarność”. Szefem struktury był Wojciech Stawiszyński.

47. Tajne porozumienia zakładów niezależne od RKW „Solidarność”

a. ul. Mozarta 3 (Służew nad Dolinką)

24 IV 1982 r. w tym budynku w lokalu konspiracyjnym powstał Międzyzakładowy Robotniczy Komitet „Solidarności” (MRK). MRK „Solidarność” skupiał 63 zakłady pracy, m.in. Zakłady im. Nowotki, PZO, ZM Ursus, Hutę Warszawa i FSO, a jego struktura oparta była na systemie piątkowym. Pierwsza piątka stanowiła najwyższe gremium konsultacyjne. Wchodził do niej m.in.:

– z ZM Ursus – Roman Bielański

– z Państwowych Zakładów Optycznych – Bogusław Gołębiowski

MRK „Solidarność” wydawał podziemne pismo „CDN – Głos Wolnego Robotnika”.

b. Pyry – Osiedle w południowej części dzielnicy Ursynów

W styczniu 1982 r. w Pyrach odbyło się zebranie założycielskie Międzyzakładowego Komitetu Koordynacyjnego „Solidarność” (MKK). MKK tworzyły dwie grupy:

Pierwsza grupa składała się przede wszystkim z wolskich zakładów pracy, np. ZR Kasprzaka, Róży Luksemburg oraz Zakłady Waryńskiego

Druuga grupa scalała zakłady pracy po drugiej stronie Wisły, głównie położone na linii kolejowej do Otwocka, takie jak m.in. ZWAR, Centrum Zdrowia Dziecka i Szpital Kolejowy w Międzylesiu. Pierwszym szefem MKK był Marek Hołuszko. Organem prasowym MKK był tygodnik „Wola”.

Miejsca represji

48. ul. Ciupagi 1 (Białołęka)

Na murze Aresztu Śledczego Warszawa-Białołęka znajduje się tablica upamiętniająca internowanych w stanie wojennym. W więzieniu w Białołęce przetrzymywano 679 osób.

49. ul. Chłopickiego 71a (Grochów)

Na murze Aresztu Śledczego znajduje się tablica pamiątkowa poświęcona kobietom internowanym i osadzonym w Areszcie Śledczym Warszawa-Olszynka Grochowska. Utworzony w więzieniu Ośrodek odosobnienia miał charakter przejściowy, skąd osadzone kobiety przewożono do innych ośrodków odosobnienia np. do Gołdapi.

50. ul. Rakowiecka 37 – Areszt Śledczy (Mokotów)

W środku na terenie Muzeum Żołnierzy Wyklętych i Więźniów Politycznych PRL (na murze budynku b. szpitala więziennego) znajduje się tablica upamiętniająca Annę Walentynowicz – działaczkę Wolnych Związków Zawodowych i współtwórczynię NSZZ „Solidarność”, więzioną w tym budynku w 1982 r.

W latach 80. w więzieniu mokotowskim więzieni byli m.in. następujący działacze „Solidarności”: Kornel Morawiecki, Andrzej Gwiazda, Andrzej Kołodziej, Zofia i Zbigniew Romaszewscy, Jacek Pawłowicz.

30 IX 2020 r. na terenie Muzeum odsłonięto tablicę pamiątkową poświęconą Kornelowi Morawieckiemu – przywódcy Solidarności Walczącej oraz innych działaczy SW w dawnym areszcie przy ul. Rakowieckiej.

51. ul. Kłobucka 5 – Areszt Śledczy Warszawa-Służewiec

W okresie stanu wojennego byli tutaj więzieni działacze Regionu Mazowsze „Solidarność”, w tym m.in. Zenon Barejko – działacz Grup Oporu „Solidarni” i Tadeusz Matuszyk – pracownik WZR „Rawar”.

52. ul. Nowolipie 2 – Pałac Mostowskich (obecnie siedziba Komendy Stołecznej Policji)

W latach 1982–1989 było to miejsce przesłuchań zatrzymywanych przez MO i SB działaczy podziemnej „Solidarności”.

Formy oporu społecznego

53. pl. Zamkowy – Stare Miasto (ul. Świętojańska, ul. Piwna, Rynek)

W okresie stanu wojennego były to miejsca największych demonstracji ulicznych w Warszawie organizowanych przez NSZZ „Solidarność”. Odbłyły się one w dniach: 1 V 1982, 3 V 1982, 31 VIII 1982, 11 XI 1982 r.

oraz 1 V 1983 i 3 V 1983 r. W wyniku pobicia przez ZOMO trzech uczestników demonstracji 3 V 1982 r. zmarło (Joanna Lenartowicz, Mieczysław Radomski i Adam Szulecki).

54. Kwietne krzyże

Jedną z form manifestacji sprzeciwu wobec stanu wojennego. Polegała ona na układaniu w miejscach publicznych krzyży z kwiatów, upamiętniających ofiary reżimu komunistycznego. Pierwszy kwietny krzyż ułożono 15 IV 1982 r. na pl. Zwycięstwa (obecnie pl. Józefa Piłsudskiego) w miejscu, z którego 2 VI 1979 r. przemawiał papież Jan Paweł II. Krzyże kwiatowe układano także w innych miejscach, m.in. przed kościołem Św. Krzyża (ul. Krakowskie Przedmieście 3), kolumną Zygmunta na pl. Zamkowym oraz przed kościołem Nawiedzenia NMP na Nowym Mieście (ul. Przyrynek 2). Najchętniej jednak krzyże układano przed kościołem św. Anny (ul. Krakowskie Przedmieście 68) oraz kościołem ss. Wizytek (ul. Krakowskie Przedmieście 34). W latach 80. tradycją młodych par w Warszawie było składanie po ślubie wiązanek ślubnych przy kwietnych krzyżach oraz na grobie św. Jerzego Popiełuszki przy kościele św. Stanisława Kostki na Żoliborzu.

55. ul. Grójecka 19/25 / róg ul. Niemcewicza

Na północnej ścianie 12-piętrowego wieżowca (właściwie na przybudówce domu) znajduje się tablica pamiątkowa, informująca, że z dachu tego budynku 12 IV 1982 r. nadano pierwszą audycję podziemnego radia „Solidarność”. Pomysłodawcami Radia „Solidarność” byli Zbigniew i Zofia Romaszewscy.

56. ul. Floriańska 3 – katedra praska św. Floriana

Przed bramą wejściową do katedry znajduje się tablica pamiątkowa o treści: „Solidarność Walcząca – polska antykomunistyczna organizacja podziemna założona 12 czerwca 1982 r. przez Kornela Morawieckiego”.

57. ul. Promyka 3 (Żoliborz – Osiedle Kępa Potocka)

Na południowej ścianie budynku znajdują się dwa znaki „Solidarności Walczącej”, tj. charakterystyczne kotwice utworzone z liter „S” i „W” oraz tablica informacyjna. Symbole te oraz inne hasła wolnościowe malowano na murach domów na znak protestu przeciwko wprowadzeniu stanu

wojennego 13 XII 1981 r. Te dwa symbole „Solidarności Walczącej” zabezpieczone są specjalnymi przezroczystymi płytami.

W 2019 r. blok przy ul. Promyka 3, na którym znajduje się to opozycyjne graffiti z lat 80. XX w., został wpisany do rejestru zabytków.

58. ul. Madalińskiego 3/5 (Stary Mokotów)

Na murze budynku znajduje się rysunek krasnala namalowany na czarnej płamie pokrywającej znak „Solidarności Walczącej”. Graffiti to zabezpieczone jest specjalną białą płytą. Władze wojskowe po 13 XII 1981 r. zamalowywały na czarno zwalczające go hasła, napisy i rysunki malowane na murach domów przez obywateli.

Rysunek krasnoludka na ul. Madalińskiego namalował lider Pomarańczowej Alternatywy (tzn. antykomunistycznego ruchu happeningowego) Waldemar „Major” Fydrych.

59. ul. Waryńskiego 10 – DS „Mikrus” im. Teodora Klincewicza „Teosia”

Patron tego akademika był studentem Politechniki Warszawskiej. Teodor Klincewicz był m.in. organizatorem i przywódcą Grup Oporu „Solidarni” oraz redaktorem naczelnym podziemnego „Kuriera Mazowsza”.

Na wiosnę 1982 r. stworzył Grupy Oporu „Solidarni” i kierował nimi do obrad Okrągłego Stołu w 1989 r. Najważniejszą częścią działalności tych grup były m.in. akcje ulotkowe i nadawanie krótkich audycji przez ukryte w miejscach publicznych nadajniki.

Akcje Grup Oporu „Solidarni” RKW

60. Akcje ulotkowe

Ulotki wzywające do oporu społecznego rozrzucano od wiosny 1982 r. Do ich przeprowadzenia wykorzystywano wyrzutniki, które były instalowane w miejscach publicznych na dachach domów. Średnio w jednej większej akcji rzucano ok. 40–80 tys. ulotek. Akcję rozsypywania ulotek przeprowadzono m.in.: pod kinem „Polonia” (ul. Marszałkowska 56); przed Spółdzielczym Domem Handlowym „Sezam” (ul. Marszałkowska 126/134); przed budynkiem przy ul. Marchlewskiego 32 (obecnie Jana Pawła II) w pobliżu Hali Mirowskiej. Przykładowo w okresie walki

z podwyżkami cen, tj. od lutego do lipca 1985 r., Grupy Oporu „Solidarni” rozsypały łącznie ponad pół miliona ulotek.

61. ul. Powązkowska 43/45 – Cmentarz Wojskowy

1 VIII 1982 r., tj. w rocznicę wybuchu Powstania Warszawskiego przy pomniku Gloria Victis koło tzw. Dolinki Katyńskiej wyemitowano pierwszy nadajnik z audycją (tzw. „gadałę”) z przemówieniem Zbigniewa Bujaka.

62. ul. Podwale

27 IX 1982 r. na murach obronnych Starego Miasta umieszczono tablicę ku czci ofiar demonstracji z 3 maja 1982 r. w Warszawie.

63. ul. Litewska 3 – Teatr Syrena

29 X 1982 r. grupa oporu przeprowadziła spektakularną akcję „zasmrządzenia” Teatru „Syrena”. Była ona skierowana przeciwko aktorom tego teatru popierającym ówczesne władze – wbrew ogłoszonemu bojkotowi ze strony całego środowiska aktorskiego. W trakcie przerwy w przedstawieniu rozrzucono po całej sali tzw. „śmierdziele”, czyli ampułki zawierające płyn wydzielający bardzo nieprzyjemny i intensywny zapach. Z tego powodu Teatr „Syrena” był zamknięty przez kilka tygodni.

64. ul. Narbutta 44 (na tyłach kina „Stolica” – obecnie „Iluzjon”)

1 I 1983 r. z dachu tego domu w noc sylwestrową nadano audycję Radia „Solidarność” ze specjalnego urządzenia nagłaśniającego nazywanego „gadałą” dla więźniów aresztu śledczego przy ul. Rakowieckiej – działaczy „Solidarności”. Akcja miała na celu dodanie otuchy i nadziei więzionym po tamtej stronie muru członkom NSZZ „Solidarność”. Nadano pozdrowienia dla Zbigniewa Bujaka.

65. ul. Marszałkowska 53 / róg Koszykowej („Hortex”)

24 VI 1986 r., tj. przed X Zjazdem PZPR (przedostatnim) z dachu budynku „Hortexu” wywieszono ogromny transparent z napisem „Widmo komunizmu krąży nad światem. Solidarność z Afganistanem”. Była to bardzo udana akcja propagandowa o treści antykomunistycznej.

66. ul. Puławska 23/25 (obok ówczesnego kina „Moskwa”)

11 XI 1986 r. z dachu tego 8-piętrowego budynku została nadana patriotyczna audycja Radia „Solidarność” nawiązująca do rocznicy odzyskania niepodległości.

67. ul. Królowej Aldony 11 (Saska Kępa)

W tym domu miała swoją siedzibę Sekcja Legalizacyjna Grup Oporu „Solidarni”, która odpowiadała za przygotowanie fałszywych dokumentów dla ukrywających się członków opozycji. Sekcją kierował Jerzy Gumowski ps. „Guma”.

Akcje grup specjalnych MRKS (Adama Borowskiego)

68. ul. Chmielna 33 – Kino „Atlantic”

14 IV 1982 r. grupa MRKS rozlała na sali kinowej cuchnący płyn. Podobną akcją przeprowadzono tego samego dnia w kinie „Skarpa” przy ul. Kopernika 5/7/9 (w 2008 r. budynek kina został wyburzony).

69. pl. Zwycięstwa (obecnie pl. Piłsudskiego)

31 V 1982 r. grupa MRKS wmurowała na pl. Zwycięstwa płytę marmurową ku czci górników zastrzelonych w Kopalni Węgla Kamiennego „Wujek” w Katowicach 16 XII 1981 r.

70. ul. Banacha 1a – Centralny Szpital Kliniczny

7 VI 1982 r. MRKS przeprowadził akcję uwolnienia postrzelonego w maju przez ZOMO drukarza NOW-ej Jana Naroźniaka. Kiedy przebywał w szpitalu przy ul. Banacha, był pilnowany przez SB. W wyniku akcji MRKS Jan Naroźniak został wywieziony ze szpitala.

71. ul. Słowackiego 19a – Teatr „Komedia”

4 VII 1982 r. grupa MRKS rozlała cuchnącą substancję w Teatrze „Komedia”, którego dyrektorem była Olga Lipińska, postrzegana ówczesnie przez część środowiska aktorskiego jako osoba współpracująca z władzami stanu wojennego. W efekcie tej akcji teatr zamknięto na wiele tygodni.

72. pl. Komuny Paryskiej (obecnie pl. Wilsona)

31 VIII 1985 r. grupa działaczy MRKS przy współudziale grupy technicznej RKW przeprowadziła akcję nagłośnienia pl. Komuny Paryskiej i nadała rocznicową audycję podziemnego Radia „Solidarność”.

Grupy Wykonawcze Solidarności Walczącej (GW SW)

GW SW była to podziemna komórka Oddziału Warszawskiego Solidarności Walczącej, która powstała na początku 1986 r. w podwarszawskich Łomiankach. Inicjatorem jej powołania był Jacek Guzowski. Podstawowymi działaniami Grup Wykonawczych Solidarności Walczącej było: prowadzenie akcji ulotkowych i wywieszanie transparentów, malowanie na murach hasel niepodległościowych, ochrona uczestników demonstracji i wieców. Przykładowe akcje Grup Wykonawczych Solidarności Walczącej na terenie Warszawy:

73. Akcje uliczne (tzw. flesze)

Bardzo często członkowie Grup Wykonawczych Solidarności Walczącej organizowali tzw. „flesze”, czyli 15–20 minutowe, niezapowiedziane manifestacje uliczne w centrum Warszawy, w trakcie których wywieszano transparenty oraz rozrzucano ulotki skandujące antykomunistyczne hasła.

74. Al. Ujazdowskie – vis-à-vis ambasady Węgier (ul. Chopina 2)

Tablica upamiętniająca gest solidarności Polaków z Węgrami w 1986 r. m.in. z napisem „Węgry 1956 – pamiętamy „S””. Na tablicy umieszczony jest również następujący napis: „W tym miejscu 23 X 1986 r. w 30. rocznicę powstania węgierskiego w 1956 r. działacze Solidarności Walczącej rozwiesili transparent, przywołując tamtejsze wydarzenia znad Dunaju”.

75. Al. Ujazdowskie 29/31 – ambasada Stanów Zjednoczonych

8 VI 1987 r. w czasie III pielgrzymki papieża Jana Pawła II Solidarność Walcząca przywitała Ojca Świętego ogromnym transparentem Solidarności Walczącej przymocowanym do ogrodzenia ambasady USA. Ponadto tego dnia Solidarność Walcząca rozrzuciła ulotki pod kościołem św. Anny na Krakowskim Przedmieściu.

Kultura podziemna

76. ul. Krakowskie Przedmieście 68 – kościół św. Anny

W nocy z 24/25 XII 1981 r. odbyła się tutaj *Pastorałka wojenna* z udziałem Andrzeja Szczepkowskiego, ówczesnego prezesa ZASP-u. Od tej pory aktorzy na stałe zagościli w warszawskich kościołach. Teatr podziemny funkcjonował w dwóch formach: jako teatr kościelny oraz teatr domowy (który zainaugurował swoją działalność 1 XI 1982 r. w mieszkaniu aktorki Ewy Dałkowskiej).

77. ul. Kanonia 1 – Muzeum Archidiecezji Warszawskiej

Muzeum było głównym ośrodkiem sztuki niezależnej. Powstała tam regularna scena. Koordynacją wydarzeń artystycznych zajmowała się wybitna aktorka Hanna Skarżanka.

78. Teatr kościelny

Warszawa była najprężniejszym ośrodkiem „teatru w kościele”. Najczęściej na występy artystyczne swej przestrzeni udzielały kościoły: NMP przy ul. Przyrynek 2, św. Stanisława Kostki przy ul. Hozjusza 2, św. Krzyża na Krakowskim Przedmieściu 3, kościół przy ul. Żytniej 1 oraz kościół Świętej Trójcy na Solcu. Na przykład w kościele Miłosierdzia Bożego przy ul. Żytniej w kwietniu 1985 r. odbyła się premiera dramatu Ernesta Brylla *Wieczernik*, w reżyserii Andrzeja Wajdy.

79. Al. Ujazdowskie 45 – ZASP

Po 13 XII 1981 r. w Związku Artystów Scen Polskich działała nieformalna Komisja Zakładowa NSZZ „Solidarność”. Jej współorganizatorem i nieformalnym przewodniczącym „Solidarności” w latach 1982–1983 i 1986–1987 był Kazimierz Kaczor.

W okresie stanu wojennego trwał bojkot polskich mediów, Polskiego Radia i Telewizji Polskiej przez środowiska aktorskie.

80. ul. Krakowskie Przedmieście 87/89 – Dom Literatury

Obiekt zajmuje dwie zabytkowe kamienice Prażmowskich i Johna, które są siedzibą stowarzyszeń twórczych i instytucji kulturalnych, m.in. Związku Literatów Polskich i Stowarzyszenia Pisarzy Polskich. W latach 80. Dom Literatury był symbolem niezależności świata intelektualnego.

Na początku stanu wojennego w Warszawie utworzony został Komitet Kultury Niezależnej (KKN), który działał w latach 1982–1989 jako kontynuacja Komisji Kultury, funkcjonującej w latach 1980–1981 przy Regionie Mazowsze NSZZ „Solidarność”. Przewodniczącym Komitetu był Janusz Ścisłalski, a sekretarzem Teresa Bogucka. Dzięki powstaniu KKN po 13 XII 1981 r. mogła rozwijać się podziemna niezależna od władz państwowych kultura i sztuka.

Pisma podziemne „Solidarności”

81. ul. Oskara Langego 2 (Mokotów – Ksawerów)

17 XII 1981 r. w tym domu w mieszkaniu Piotra Piętaka ukazał się pierwszy numer podziemnego pisma „Wiadomości”. Pismo stanowiło podziemną kontynuację „Wiadomości Dnia” – dziennika Regionu Mazowsze „Solidarność”, wychodziło ono do 1 IV 1990 r.

82. ul. Sandomierska 21 (Stary Mokotów)

7 I 1982 r. w tym domu w mieszkaniu Włodzimierza Cichomskiego powstał pierwszy numer „Tygodnika Wojennego”. Pismo wychodziło do 24 III 1985.

83. Popowo Parcele k. Warszawy

W willi aktora Mariusza Dmochowskiego znajdowała się tajna drukarnia, w której w styczniu 1982 r. wydrukowano pierwsze podziemne numery „Kosa” (20 I 1982 r.) oraz „Woli” (21 I 1982 r.). Oba pisma były drukowane przez Adama Karwowskiego z Wydawnictwa „Krağ”. „KOS” był pismem Komitetu Oporu Społecznego Solidarność, natomiast „Wolę” wydawał MKK „Solidarność”.

84. ul. Trocinowa / róg ul. Narcyzowej 49 (Falenica)

11 II 1982 r. w tym domu w tajnej drukarni „NOW-ej” powstał pierwszy numer „Tygodnika Mazowsze”, pisma Regionu Mazowsze „Solidarność”. Tygodnik ten, wydawany do 12 IV 1989 r. „Tygodnik Mazowsze” był najważniejszym i najpopularniejszym pismem informacyjnym podziemnej „Solidarności” lat 80.

85. ul. Wilcza 25 (Śródmieście)

24 V 1982 r. w tym domu w lokalu konspiracyjnym powstał tygodnik pod nazwą „CDN – Głos Wolnego Robotnika”, który był pismem MRKS. Pierwszy numer pisma ukazał się miesiąc po zawiązaniu MRKS i wkrótce stał się jednym z popularniejszych tytułów prasy podziemnej w Warszawie. „CDN-GWR” był wydawany do 28 XI 1990 r.

86. ul. Białostocka – (Praga Północ)

8 XI 1984 r. na Pradze powstał pierwszy numer „Przeglądu Wiadomości Agencyjnych (PWA). Był to tygodnik, który był nazywany podziemnym „Newsweekiem”. Pismo powstało po rozwiązaniu w 1984 r. „Tygodnika Wojennego” i weszło na jego miejsce. Ostatni numer PWA ukazał się 23 III 1990 r. (Nie udało się ustalić numeru domu na ul. Białostockiej, ponieważ założyciel pisma PWA Andrzej Fedorowicz zmarł w 2008 r.)

87. ul. Dantego 7 (Bielany-Wawrzyszew)

W tym domu w mieszkaniu Janusza Ramotowskiego (członka Grup Oporu „Solidarni”) w I kwartale 1985 r. podjęto decyzję o wydawaniu przez NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze nowego podziemnego pisma. 15 IV 1985 r. ukazał się pierwszy numer podziemnego „Kuriera Mazowsza”. Założycielem i redaktorem naczelnym był Teodor Klincewicz „Teos”. Pismo wychodziło w podziemiu do 1989 r. Od nr 72/1989 „Kurier Mazowsza” jest wydawany legalnie. Aktualnie redakcja mieści się przy ul. Wolskiej 47 w obecnej siedzibie Regionu Mazowsze „Solidarność”.

Tajne wydawnictwa w okresie 1982–1989

(„Nowa”, „Kragg”, „CDN” i „Rytm”)

88. „NOWA” – Niezależna Oficyna Wydawnicza

Pierwsze polskie wydawnictwo publikujące w kraju poza cenzurą. Powstało w 1977 r.

- a. W latach 1982–1989 największa tajna drukarnia „NOWEJ” mieściła się w Faleniczy przy ul. Trocinowej / róg Narcyzowej 49; drukowała m.in. „Tygodnik Mazowsze”.

Od 1989 r. Wydawnictwo Nowa działa legalnie.

b. ul. Miodowa 10 – Pałac Młodziejowskich – to aktualna siedziba Oficyny Wydawniczej „Nowa”

89. „KRAĞ”

Wydawnictwo podziemne istniejące w latach 1981–1990 w Warszawie. „Krağ” drukował m.in. „Wolę” i „KOS-a”. Tajne drukarnie „Kreğu” znajdowały się m.in.:

- w Popowie k. Warszawy w domku letniskowym Mariusza Dmochowskiego
- przy al. Niepodległości 190 w Zakładach Techniki Obliczeniowej
- ZETO (obecnie mieści się tu Centrala KRUS).

90. „CDN”

Podziemna oficyna wydawnicza działająca w latach 1982–1989 w Warszawie. CDN drukował m.in. „Tygodnik Mazowsze” oraz „CDN – Głos Wolnego Robotnika”.

Tajne drukarnie CDN znajdowały się w podmiejskich domach, m.in. w Kobylce, Komorowie, Pyrach, Sulejówku, Wołominie.

Przy ul. Bartyckiej 18 w Centrum Badań Kosmicznych drukowano pismo „CDN – GWR”.

91. „RYTM”

Był podziemnym wydawnictwem utworzonym w 1983 r. z inicjatywy Teodora Klincewicza – Szefa Grup Oporu „Solidarni” i Bolesława Jabłońskiego.

Przy ul. Miklaszewskiego 9 (Ursynów) mieścił się główny lokal konspiracyjny „RYTM-u” – warszawskiej grupy „Płytkiego” (Marka Zatonia).

W 1989 r. „Rytm” ujawnił swoją działalność i funkcjonuje do dziś.

Obecnie siedziba oficyny „Rytm” mieści się przy ul. Wolskiej 84/86.

92. ul. Mysia 5 (budynek d. cenzury)

Obok dawnej siedziby cenzury znajduje się Skwer Wolnego Słowa, na którym usytuowany jest Memoriał – Pomnik Wolnego Słowa upamiętniający podziemny ruch wydawniczy w PRL-u. Należy podkreślić, że znaczący udział miały w nim pisma informacyjne podziemnej „Solidarności” z lat 1981–1989.

Spotkania przygotowawcze do „Okrągłego Stołu”

93. ul. Karolkowa 49 – kościół św. Klemensa

W latach 1982–1988 kościół był miejscem spotkań RKW i struktur podziemnych „Solidarności”, w którym gromadziło się środowisko Duszpasterstwa Ludzi Pracy i samorządów pracowniczych.

94. ul. Żytnia 1 – kościół Miłosierdzia Bożego

18 XII 1988 r. w podziemiach kościoła powstał Komitet Obywatelski przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność”. Tworzyła go grupa 135 osób: intelektualistów i działaczy „Solidarności” zaproszonych przez Lecha Wałęsę. Komitet stanowił zaplecze „Solidarności” podczas obrad Okrągłego Stołu.

95. ul. Mehoffera 84 / róg Modlińskiej (Białoleka)

W październiku 1988 r. w tym miejscu w ówczesnych Zakładach Wytwórczych Mebli Artystycznych „Henryków” wykonany został okrągły stół dla uczestników planowanych obrad władz PRL z „Solidarnością”. Obecnie Zakład „Henryków” już nie funkcjonuje, a na jego miejscu znajduje się hipermarket.

III. 1989 r.

96. ul. Deotymy 41 – kościół św. Józefa

19 II 1989 r. w dolnej części kościoła zebrali się przedstawiciele działających w podziemiu struktur „Solidarności” w Regionie i powołali Tymczasowy Zarząd Regionu Mazowsze (ponad 130-osobowy). W marcu 1990 r. w kościele wmurowano tablicę pamiątkową „Deo Gratias” – w podziękowanie Bogu za zwycięstwo „Solidarności”. Tablicę ufundowała Rada Parafialna oraz środowiska internowanych i więźniów politycznych.

97. ul. Karowa 18 – Budynek Instytutu Socjologii UW

Na ścianie domu znajduje się tablica pamiątkowa informująca, że w tym budynku w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego praco-

wało biuro opozycji demokratycznej. Stąd 6 lutego 1989 r. przywódcy „Solidarności” z Lechem Wałęsą udali się na obrady Okrągłego Stołu.

98. ul. Krakowskie Przedmieście 48/50 – Pałac Namiestnikowski

6 II 1989 r. w Sali Kolumnowej pałacu rozpoczęły się obrady Okrągłego Stołu między przedstawicielami władz PRL i opozycji solidarnościowej oraz strony kościelnej. Negocjacje prowadzone były do 5 IV 1989. Ich efektem była m.in. legalizacja „Solidarności”.

W obradach wszystkich zespołów, podzespołów i grup roboczych brało udział 717 osób (uczestników, ekspertów i obserwatorów). Najtrudniejsze decyzje uzgadniano w podwarszawskiej Magdalence.

Obrady Okrągłego Stołu były początkiem transformacji ustrojowej w Polsce.

99. Al. gen. Świerczewskiego 127 (obecnie al. Solidarności) – siedziba Sądu Wojewódzkiego.

17 IV 1989 r. w wyniku uzgodnień Okrągłego Stołu Sąd Wojewódzki w Warszawie ponownie zarejestrował NSZZ „Solidarność” (zob. poz. 28).

100. Al. Niepodległości 77/85 – Polskie Radio

28 IV 1989 r. Polskie Radio nadało pierwszą audycję „Solidarności”.

101. ul. Woronicza 17 – TVP

9 V 1989 r. w Telewizji Polskiej nadano pierwszy program Studia Solidarność.

102. ul. Iwicka 19 (Mokotów – Sielce) – Pierwsza siedziba „Gazety Wyborczej”

8 V 1989 r. ukazał się pierwszy numer „Gazety Wyborczej” – ogólnopolskiego dziennika opozycyjnego. Redaktorem naczelnym pisma został Adam Michnik.

103. Reaktywowanie „Tygodnika Solidarność”

2 VI 1989 r. ukazał się pierwszy numer reaktywowanego „Tygodnika Solidarność” pod redakcją Tadeusza Mazowieckiego.

Siedzibami redakcji „Tysola” były kolejno następujące adresy:

ul. Czackiego 3/5 – NOT, ul. Kościelna 12, ul. Franciszkańska 6,

ul. Oboźna 7, ul. Grójecka 186, ul. Prosta 30 (aktualnie).

104. ul. Fredry 6 (na tyłach Ogrodu Saskiego)

Na ścianie XIX-wiecznej kamienicy Wawelberga znajduje się tablica

upamiętniająca wybory z 4 VI 1989 r. W tym budynku w okresie od kwietnia 1989 r. mieściła się „Kwatera Główna” Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”.

105. pl. Konstytucji 6 (MDM)

Na ścianie budynku znajduje się tablica upamiętniająca miejsce, tj. kawiarnię „Niespodzianka”, w której przed wyborami 4 VI 1989 r. mieścił się warszawski Komitet Obywatelski „Solidarność”.

106. al. 4 Czerwca 1989 r. (ul. Nowolazurowa) – ulica na Bemowie, Włochach i w Ursusie

Nazwa ulicy upamiętnia pierwsze częściowo wolne wybory w Polsce po II wojnie światowej przeprowadzone 4 i 18 VI 1989 r. w wyniku i na zasadach uzgodnionych w trakcie rozmów Okrągłego Stołu.

107. ul. Krakowskie Przedmieście 26/28 – Uniwersytet Warszawski

23 VI 1989 r. w Auditorium Maximum Uniwersytetu Warszawskiego ukonstytuował się Obywatelski Klub Parlamentarny złożony z posłów i senatorów Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”. Na przewodniczącego Klubu wybrano Bronisława Gremka.

108. ul. Świętojańska 8 – archikatedra warszawska św. Jana

2 VII 1989 r. prymas Polski kardynał Józef Glemp odprawił w archikatedrze uroczystą mszę świętą w intencji Ojczyzny. Uczestniczyli w niej m.in. posłowie i senatorowie Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego (OKP)

109. ul. Wiejska 4/6/8 – Sejm

24 VIII 1989 r. Sejm PRL X kadencji (tzw. Sejm Kontraktowy) powołał Tadeusza Mazowieckiego na urząd Prezesa Rady Ministrów.

110. ul. Krakowskie Przedmieście 64 – Dom Polonii im. prof. Andrzeja Stelmachowskiego (tablica pamiątkowa)

Prof. Stelmachowski był m.in. doradcą „Solidarność” oraz pierwszym marszałkiem Senatu III RP (1989–1991).

IV. Siedziby „Solidarności” po 1989 r.

111. ul. Prosta 30 (Wola)

Aktualna siedziba Biura Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” w Warszawie (Centrala znajduje się w Gdańsku przy ul. Wały Piastowskie 24) oraz redakcji „Tygodnika Solidarność”.

17 IV 1989 r. Sąd Wojewódzki w Warszawie wpisał po 7 latach i 4 miesiącach ponownie do rejestru związków zawodowych NSZZ „Solidarność” z siedzibą w Gdańsku.

112. Siedziby Regionu Mazowsze „Solidarność”

ul. Chmielna 120 – od maja do listopada 1989 r. tymczasowa siedziba Regionu.

Al. Ujazdowskie 41 – Pałacyk Bernsteina z XIX w. Nowa siedziba Regionu od grudnia 1989 do października 2000 r.

ul. Foksal 11 – zabytkowa kamienica z przełomu XIX i XX w. Kolejna siedziba Regionu Mazowsze „Solidarność” od listopada 2000 do marca 2004 r.

ul. Wolska 47 – od kwietnia 2004 r. aktualna siedziba Regionu. Pod tym adresem mieści się także redakcja „Kuriera Mazowsza” – biuletynu informacyjnego NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze.

113. ul. Marszałkowska 84/92 (róg Nowogrodzkiej)

W tym budynku ma swoją siedzibą Rada Krajowa NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność”.

20 IV 1989 r. Sąd Wojewódzki w Warszawie ponownie zarejestrował NSZZ RI „Solidarność”.

114. ul. Mokotowska 24 – zabytkowa kamienica z 1913 r.

W tym domu ma swoją siedzibę Komisja Krajowa Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”-80.

NSZZ „Solidarność”-80 jest związkiem zawodowym założonym w 1989 r. przez działaczy Solidarności nieakceptującymi porozumienia Okrągłego Stołu i kwestionującymi działania Lecha Wałęsy.

V. Inne obiekty

115. al. Solidarności – jest jedną z głównych arterii w Warszawie, w przybliżeniu jest tożsama z Trasą W-Z.

Nazwa ulicy upamiętnia „Solidarność” jako wielopłaszczyznowy ruch społeczny na rzecz demokratyzacji i głębokich reform ustrojowych PRL. Ruch ten przyjął instytucjonalną formę związku zawodowego jako Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”.

116. Al. Ujazdowskie / róg ul. Matejki (vis-à-vis ambasady Stanów Zjednoczonych) Pomnik Ronalda Reagana – upamiętniający 40. prezydenta Stanów Zjednoczonych.

Ronald Reagan był prezydentem Stanów Zjednoczonych w latach 1981–1989. Wspierał moralnie i finansowo zdelegalizowaną w Polsce „Solidarność”.

117. al. ks. Popiełuszki – położona jest na Żoliborzu i ciągnie się od pl. Grunwaldzkiego do ulicy Słowackiego (do 1993 r. ul. Stołeczna).

Ksiądz Jerzy Popiełuszko był duchownym rzymsko-katolickim, obrońcą praw człowieka w PRL, zamordowanym przez funkcjonariuszy SB w 1984 r. W 2014 r. dekretem Papieża Franciszka ks. Jerzy Popiełuszko został ustanowiony patronem NSZZ „Solidarność”.

118. ul. Krasińskiego róg ul. ks. Popiełuszki

Obelisk z popiersiem ks. Jerzego Popiełuszki (1947–1984).

Na pomniku widnieje napis: „Oddał życie za wiarę i niepodległość Polski. Zło dobrem zwyciężył”.

119. ul. Ogrodowa 3a – Katolickie Liceum im. ks. J. Popiełuszki.

Ksiądz Jerzy Popiełuszko był kapelanem warszawskiej „Solidarności”. Od lutego 1982 r. w kościele św. Stanisława Kostki na Żoliborzu organizował Msze za Ojczyznę.

120. ul. Wolska 76 – kościół św. Wojciecha

W bocznej kaplicy (po lewej stronie) znajduje się tablica upamiętniająca organizację „Solidarności” w Zakładach Radiowych im. Kasprzaka.

121. ul. Lewicka 13/15 – Stary Mokotów

Na ścianie tego budynku znajduje się tablica pamiątkowa informująca, że w tym domu mieszkał Tadeusz Mazowiecki premier pierwszego rządu niepodległej Polski w latach 1989–1991.

122. Park im. Tadeusza Mazowieckiego

Położony jest na Skarpie Warszawskiej niedaleko Sejmu na terenie dawnego Szpitala Ujazdowskiego (w pobliżu ambasady Niemiec). Od strony Powiśla wzdłuż jego terenu prowadzą ulice: Górnośląska, Myśliwiecka i Trasa Łazienkowska.

123. Al. Ujazdowskie 1/3 – KPRM

4 VI 2019 r. przed gmachem Kancelarii Prezesa Rady Ministrów premier Mateusz Morawiecki odsłonił kamień węgielny pod budowę pomnika premiera Jana Olszewskiego.

124. ul. Fałata 6 (Stary Mokotów)

W tym domu mieszkał Jan Olszewski, prawnik, działacz opozycji demokratycznej i obrońca w procesach politycznych w okresie PRL. Mec. Olszewski był doradcą NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze oraz współautorem pierwszego statutu Związku.

125. pl. Jacka Kuronia (Stary Żoliborz) 18

Taką nazwę nosi skrzyżowanie ulic: Gdańskiej, Potockiej, Słowackiego oraz ks. Popiełuszki.

Na placu na ścianie budynku (między ul. Gdańską i Potocką) znajduje się tablica upamiętniająca Jacka Kuronia m.in. współzałożyciela KOR-u, doradcę „Solidarności” oraz uczestnika Okrągłego Stołu.

126. ul. Mickiewicza 27 / róg Mierosławskiego

Na fasadzie domu znajduje się tablica pamiątkowa o treści: „Tu mieszkał Jacek Kuroń (1934–2004)”. Tablica umieszczona jest przy oknie jego mieszkania na parterze.

Naprzeciwno po drugiej stronie ul. Mickiewicza w parku im. Stefana Żeromskiego ustawiony jest kamień pamiątkowy. Na gładzie narzutowym wyryto imię i nazwisko oraz datę urodzenia i śmierci Jacka Kuronia.

127. ul. Solec 79a – Powiśle

Na ścianie budynku umieszczona jest tablica upamiętniająca Wiesława Chrzanowskiego, który mieszkał w tym domu w latach 1966–2012. Profesor Chrzanowski był działaczem opozycji demokratycznej, doradcą NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze i współautorem pierwszego Statutu Związku.

128. ul. Klonowa 16 – XV Liceum Ogólnokształcące im. Narczyży Żmichowskiej

Na ścianie budynku znajduje się tablica upamiętniająca Jacka Kaczmarskiego, który w murach tej szkoły uczył się w latach 1971–1975.

Nieopodal – przy pl. Unii Lubelskiej – znajduje się skwer im. Jacka Kaczmarskiego. Jacek Kaczmarski był bardem „Solidarności”.

Jego wizytówkę stanowi piosenka *Mury*, której pierwsze słowa brzmią: „Wyrwij murom zęby krat...”

129. ul. Dąbrowiecka 30 (Saska Kępa) – d. siedziba ambasady RFN

Od września do listopada 1989 r. przez ambasadę Niemiec Zachodnich przewinęło się ponad 6 tys. uciekinierów z NRD, którzy chcieli wyjechać stąd do RFN. Różne organizacje społeczne, w tym „Solidarność” umożliwiały zaopatrywanie obywateli NRD w to, co niezbędne, do czasu ich wyjazdu do RFN.

130. ul. Mehoffera 2 (Białołęka-Tarchomin) – siedziba Seminarium Duchownego Diecezji Warszawsko-Praskiej

Było to miejsce, w którym ambasada RFN we współpracy z Komitetem Obywatelskim „Solidarność” i PCK umieszczala w 1989 r. stale napływających uciekinierów z NRD. Oprócz tego w okolicach Warszawy było kilkanaście miejsc (w większości ośrodków wypoczynkowych), gdzie kwaterowano uchodźców z Niemiec Wschodnich.

131. Rakowiecka 26/30 – Pawilon I SGGW

Tablica upamiętniająca rocznicę powstania „Solidarności” w SGGW oraz strajki przeciwko wprowadzeniu stanu wojennego w 1981 r.

132. ul. Rakowiecka 2 – Muzeum Geologiczne (wejście od ul. Wiśniowej – budynek C)

Obok sali nr 100 (na I piętrze) znajduje się tablica upamiętniająca powołanie 9 IX 1980 r. 293-osobowego Komitetu Założycielskiego NSZZ

„Solidarność” przy Instytucie Geologicznym. Tablicę pamiątkową odsłonięto we wrześniu 2010 r., a na uroczystości był obecny przedstawiciel Regionu Mazowsze „Solidarność” – Ewa Badowska-Wojciechowska. Na uwagę zasługuje fakt, że 14 XII 1981 r. w budynku A (w obecnej sali im. Edwarda Rühlego) miał miejsce jednodniowy strajk pracowników Instytutu Geologicznego. Był to sławny strajk stanu wojennego, ponieważ komunikat o nim podawało Radio Wolna Europa.

133. ul. Nowogrodzka 56 (w pobliżu hotelu Marriott)

Siedziba Stowarzyszenia Pracowników, Współpracowników i Przyjaciół Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego („Radio Cafe”) oraz Klub im. Aliny Perth-Grabowskiej (była wieloletnią dziennikarką Rozgłośni RWE). Od początku powstania „Solidarności” w 1980 r. oraz przez całą dekadę lat 80. (a zwłaszcza w okresie stanu wojennego) Rozgłośnia Polska RWE poświęcała dużo miejsca działalności „Solidarności”.

134. ul. Czerniakowska 178a (Powiśle – na skraju Parku im. Marszałka Edwarda Rydza Śmigłego)

W tym domu po powrocie z długoletniej emigracji mieszkał w latach 2002–2005 Jan Nowak-Jeziorański.

Przed budynkiem znajduje się tablica upamiętniająca go jako m.in. kuriera Państwa Podziemnego i twórcę Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa, który całe życie służył w sprawie niepodległości Polski.

Obok tablicy pamiątkowej znajduje się też pomnik-ławeczka Jana Nowaka-Jeziorańskiego.

135. ul. Hoża 11/15 – Liceum Ogólnokształcące im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego

Patron szkoły był m.in. wieloletnim dyrektorem Rozgłośni Polskiej RWE, która istniała w latach 1952–1994. W okresie PRL Radio Wolna Europa było najczęściej słuchanym (i systematycznie zagłuszonym) radiem zagranicznym.

136. ul. Mokotowska 33/35 – siedziba tymczasowa Muzeum Historii Polski

Obecnie trwa budowa nowego gmachu Muzeum na terenie Cytadeli.

Zadaniem Muzeum Historii Polski jest zaprezentowanie najważniejszych

wydarzeń polskiej historii ze szczególnym uwzględnieniem polskich tradycji wolnościowych, m.in. historii „Solidarności”.

137. ul. Marszałkowska 21/25 – IPN – Przystanek Historia

Pod tym adresem ma swoją siedzibę Centrum Edukacyjne IPN – Przystanek Historia. Celem tej placówki jest prowadzenie działalności edukacyjnej (dla uczniów i nauczycieli), wystawienniczej oraz wydawniczej – w zakresie najnowszej historii Polski. IPN wydał m.in. *Encyklopedię „Solidarności”* (3 tomy) oraz publikację *„Solidarność” 1980–1989* (7 tomów).

138. ul. Karowa 20 – Dom Spotkań z Historią (DSH)

W tym budynku od 2006 r. funkcjonuje Dom Spotkań z Historią, instytucja zajmująca się historią Europy Środkowo-Wschodniej w XX wieku, w tym m.in. historią „Solidarności”. DSH upowszechnia historię poprzez organizację wystaw, pokazów firmowych, dyskusje, warsztaty edukacyjne itp.

139. ul. Narbutta 29 (Mokotów) – Ośrodek „KARTA”

W tym domu ma siedzibę Ośrodek KARTA, który jest niezależną organizacją pozarządową stawiającą sobie za cel dokumentowanie najnowszej historii Polski, w tym „Solidarności”, oraz upowszechnianie wiedzy o niej. Ośrodek prowadzi działalność wydawniczą, wystawienniczą oraz edukacyjną.

140. ul. Marszałkowska 7 / róg ul. Zoli – siedziba Stowarzyszenia Wolnego Słowa

Stowarzyszenie Wolnego Słowa jest organizacją grupującą dziennikarzy, drukarzy, kolporterów i podziemnych wydawców zaangażowanych w działalność niezależną w latach 1976–1989. Istotną rolę odgrywała tu działalność prasowa i wydawnicza podziemnej „Solidarności”.

141. ul. Karpacka 4B (Wawer) – siedziba Stowarzyszenia „13 grudnia”

Celem działalności Stowarzyszenia „13 grudnia” jest m.in.: propagowanie i rozwijanie idei wolnego i solidarnego społeczeństwa, wychowanie młodego pokolenia w duchu patriotyzmu i przekazywanie mu historii działaczy niepodległościowych.

142. Al. Niepodległości 131 (Mokotów) – siedziba Stowarzyszenia Solidarność Walcząca Mazowsze

Celem działalności Stowarzyszenia jest m.in.: dbanie o pamięć niepodległościową, propagowanie osiągnięć Solidarności Walczącej, różnego rodzaju pomoc dla działaczy opozycyjnych z lat 80. z Regionu Mazowsze.

Cmentarze

143. ul. Powązkowska 43/45 – Cmentarz Wojskowy – Aleja Zasłużonych:

Grób Zbigniewa Romaszewskiego (1940–2014) – twórcy Radia „Solidarność”

Grób Bronisława Geremka (1932–2008) – doradcy Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”

Grób Jacka Kuronia (1934–2004) – doradcy Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”

Grób Jana Olszewskiego (1930–2019) – premiera RP, doradcy Regionu Mazowsze „Solidarność”

Grób Kornela Morawieckiego (1941–2019) – przewodniczącego „Solidarności Walczącej”

Grób Henryka Wujca (1940–2020) – działacza Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” i władz Regionu Mazowsze „Solidarność”

144. Łaski k/Warszawy – Cmentarz Leśny (na terenie Zakładu dla Niewidomych)

Grób Tadeusza Mazowieckiego (1927–2013), ostatniego premiera PRL i pierwszego premiera III Rzeczypospolitej

145. ul. Powązkowska 1 – Cmentarz Stare Powązki

Grób Wiesława Chrzanowskiego (1923–2012) – doradcy Regionu Mazowsze „Solidarność” (kwatery 229-3-23)

Grób Macieja Jankowskiego (1946–2019) – szefa mazowieckiej „Solidarności” w latach 1991–1998 (kwatery d-7-7)

Grób Teodora Klincewicz (1955–1991) – szefa Grup Oporu „Solidarności” (kwatery 107-4-24)

Grób Jana Nowaka-Jeziorańskiego (1914–2005) – twórcy Rozgłośni Polskiej RWE (kwatery 7-4-30)

Grób Andrzeja Fedorowicza (1954–2008) – twórcy II Programu Radia

„Solidarność” oraz założyciela i wydawcy podziemnego pisma PWA (kwatery 347-5-6)

Grób Andrzeja Stelmachowskiego (1925–2009) – m.in. doradcy „Solidarności” oraz pierwszego marszałka Senatu III RP (kwatery 18-5-14)

146. ul. św. Wincentego 83 – Cmentarz Bródnowski

Grób Andrzeja Szymańskiego (1939–2019) – przewodniczącego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność” w Hucie Warszawa, uczestnika Strajku w 1980 r. i wieloletniego działacza „Solidarności” Huty Warszawa (kwatery 67G-1-27)

147. ul. Wólczyńska 64 – Cmentarz Wawrzyszewski

Grób Marka Jasiewicza (1935–2018) przewodniczącego Podziemnej „Solidarności” w Hucie Warszawa od 1982 do 1989 (kwatery 7C-11-22)
Grób Jacka Gąsiorowskiego (1956–2009) przewodniczącego Regionu Mazowsze NSZZ „Solidarność” w latach 1998–2003 (kwatery 4D-12-20)

148. ul. Korkowa 152 – Cmentarz Marysin Wawerski

Grób Tadeusza Witczaka (1927–2014) – pierwszego przewodniczącego organizacji związkowej NSZZ „Solidarność” w Fabryce Samochodów Osobowych na Żeraniu (kwatery 4E-2-8)

149. ul. Żytnia 42 – Cmentarz Ewangelicko-Reformowany

Grób Andrzeja Gomulińskiego (1936–2008) – działacza podziemnych struktur NSZZ „Solidarność” z Politechniki Warszawskiej. W latach 1983–1989 kierował redakcją i studium podziemnego Radia Solidarność (kwatery W-2-18)

150. ul. Wolska 180/182 – Cmentarz Wolski

Grób Jerzego Narbutta (1925–2011) – twórcy hymnu NSZZ „Solidarność” – *Solidarni, nasz jest ten dzień* (kwatery 9-3-21)

Dokumentacja fotograficzna niektórych obiektów opisanych w załączniku

Blokada skrzyżowania ul. Marszałkowskiej i Al. Jerozolimskich, 3-5 VIII 1981 r.

| Fot. Krzysztof Burnatowicz, zbiory Ośrodka KARTA

Historyczna siedziba Regionu Mazowsze NSZZ „Solidarność” przy ul. Mokotowskiej 16/18, 13 XII 1981 r. |

| Fot. Tomasz Gutry

ZOMO blokuje przejście do siedziby Regionu Mazowsze NSZZ „Solidarność” przy ul. Mokotowskiej 16/18,
13 XII 1981 r. | Fot. Tomasz Gutry

Strajk w Hucie „Warszawa”,
13 XII 1981 r. | Fot. Adam Szymański

Działacze Solidarności internowani w stanie wojennym w więzieniu w Białoleśce

| Fot. Adam Szymański

Demonstracja na Starym Mieście zorganizowana przez podziemne struktury „Solidarności” w rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 maja, 1982 r. | Fot. AIPN

Pacyfikacja demonstracji na Starym Mieście przez oddziały ZOMO. 3 V 1982 r.

| Fot. Maciej Czarnocki, zbiory Ośrodka KARTA

Rynek Starego Miasta,
31 VIII 1982 r. | Fot. Adam Szymański

Pierwszy kwiatny krzyż ułożono 15 IV 1982 r. na pl. Zwycięstwa (obecnie pl. Józefa Piłsudskiego)
| Fot. Jerzy Wietieszka

Młoda para przy kwiatnym krzyżu na pl. Zwycięstwa | Fot. Jerzy Wietieszka

Akcja propagandowa Grup Oporu „Solidarni” w centrum Warszawy (róg Świętokrzyskiej i Marszałkowskiej) podczas stanu wojennego

| Fot. AIPN

Ulotki antykomunistyczne zrzucane w centrum Warszawy (róg Marszałkowskiej i Nowogrodzkiej) po wprowadzeniu stanu wojennego | Fot. AIPN

Audycje Radia „Solidarność” emitowano za pomocą urządzenia nagłaśniającego zwanego gadałą. Składało się ono z magnetofonu, wzmacniacza i kolumny głośnikowej lub głośnika

| Fot. AIPN

Ulotki Radia „Solidarność”

| Fot. Jerzy Wieteska

Nielegalna drukarnia w okresie stanu wojennego

| Fot. AIPN

Publikacje drugiego obiegu powielano m.in. na maszynach offsetowych umożliwiających szybki druk. Na zdjęciu urządzenie poligraficzne marki Roneo Vickers

| Fot. AIPN

W stanie wojennym sprzęt poligraficzny do drukowania niezależnych publikacji przemycano m.in. w transportach z pomocą humanitarną dla Polski. Na zdjęciu jedna ze skonfiskowanych maszyn drukarskich | Fot. AIPN

Dom przy ul. Królowej Aldony 11 na Saskiej Kępie. Tu w latach 1982–1989 na poddaszu mieściła się tajna pracownia fotograficzna Sekcji Legalizacji Grup Oporu „Solidarni”. Na powierzchni 6 m² powstawały klisze graficzne dla tajnych wydawnictw („Rytm”, „CDN”) i pism podziemnej „Solidarności” („Wiadomości”, „Tygodnik Mazowsze”, „KOS”) oraz materiały do legalizacji ukrywających się członków opozycji, np. dowody osobiste | Fot. Jerzy Gumowski

Manifestacja patriotyczna w trakcie pogrzebu ks. Jerzego Popiełuszki w kościele św. Stanisława Kostki na Żoliborzu, 3 XI 1984 r. Zgromadziło się wówczas blisko milion osób | Fot. AIPN

